

De Heerlijkheid

Periodiek van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

In dit nummer

Villa Mathilda
herleeft in het klein

Geen geld om te trouwen
hoe deed je dat vroeger

Op de koffie bij ...
Rien van Noort

Een nieuw jaar, een nieuw jasje

MET HOPELIJK gepaste trots presenteren wij u de nieuwe Heerlijkheid. Een nieuw jaar, een nieuw jasje. Niet dat de vorige vormgeving niet goed was, maar een wisseling van de wacht bij de redactie van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout maakte duidelijk dat het tijd is voor vernieuwing. De redactie staat namelijk te popelen om het blad nog beter te maken dan het al is.

Een moderne, strakke vormgeving, met een duidelijk lettertype in een goed te lezen formaat, en dat alles in een rustiger paginabeeld, moet ervoor zorgen dat de lezer met nóg meer plezier de artikelen in De Heerlijkheid leest.

Natuurlijk is het voor u, de lezer, even wennen; dat begrijpen wij ook wel. Maar we zijn ervan overtuigd dat u binnen de kortste keren blij zult zijn met deze vernieuwde uitgave en de doorgevoerde

verbeteringen. Mocht u toch op- of aanmerkingen hebben, dan horen wij die natuurlijk heel graag.

Vanzelfsprekend gaan wij daar dan mee aan de slag, want uiteindelijk is het úw blad.

Maar ook als u tevreden bent over de nieuwe vorm, horen wij dat heel graag. U kunt uw reacties kwijt via het e-mailadres hkoosterhout@gmail.com ter attentie van redactie De Heerlijkheid.

Hiernaast, op bladzijde 3, staat voortaan de inhoudsopgave, met foto's en duidelijke verwijzingen naar de paginanummers, zodat u in één oogopslag ziet wat we in deze uitgave van De Heerlijkheid allemaal te bieden hebben. Naast de vaste rubrieken is dat weer een aantal zeer leeswaardige verhalen met veel foto's.

Wij hopen dat u weer volop geniet van alle verhalen en wensen u veel leesplezier toe.

Namens de redactie,
Paula Pols

Foto voorpagina

De winkel van Henri van der Velden op de hoek van de Arendstraat en de Nieuwstraat (1913). Op de ruiten is nog net te zien: 'Koloniale Waren, Henri van der Velden & C°, Commestibles'.

FOTO COLLECTIE HKO

JAAR 2019

MET MES EN VORK

services service

UW ADRES VOOR HET HUREN VAN SERVICES, BESTEK EN GLASWERK.

CONTACT: 06 54 93 99 13 | SERVICES@METMESENVORK.NL

 METMESENVORK.NL

Johan van Beek
bouwt replica
van Villa Mathilda

4

De Van der Meer de Walcherens,
een katholiek en artistiek gezin

14

NIEUW
De columns
van 'Wijsneus'

22

En verder:

Nieuwjaarsreceptie	8	Oosterhoutse straatnamen	28
Opvoeden in de jaren '60	9	Uit de Oude Doos	33
Huwelijksformaliteiten	10	Agenda en colofon	34
Wie Wat Waar!?	13	Over Heemkundekring De	
Op de koffie bij... ..	24	Heerlijkheid Oosterhout	35

Villa Mathilda, oude grandeur

BIJNA IEDERE woensdagmorgen is Johan van Beek (70) te vinden in de werkplaats van museum Oud Oosterhout aan de Bredaseweg. Hij bouwt er een replica van Villa Mathilda, die ooit op de hoek van de Keiweg en de huidige Mathildastraat stond.

Door Paula Pols

Eerder bouwde Johan al een miniatuur van het Vaticaan, de kleine volkswijk tussen Keiweg en Klappeijstraat, waar hij geboren en getogen is. Zijn vader dreef er een schroothandel. “Toen ik klaar was met de replica van het Vaticaan, heeft Marja Fick van Museum Oud Oosterhout mij gevraagd of ik in was voor een volgend project: Villa Mathilda. Ik heb daar even over moeten nadenken, maar toen gezegd: ja, dat doe ik”, legt Johan uit. Villa Mathilda lag met haar achtertuin tegen het Vaticaan aan.

Wasgoed

“Wij speelden altijd op het braakliggende terrein van de villa, toen die leegstond. We klommen over de muur om in de tuin te ravotten”, vertelt Johan, die veel herinneringen aan het statige huis heeft. “De villa is gebouwd door ene Verschure; zijn vrouw kwam uit Tilburg. Zij was een van drie zussen uit een rijke fabrikantenfamilie. Op 47-jarige leeftijd trok Verschure naar Rotterdam. Het huis heeft veel bewoners gehad. De laatste bewoners waren twee of drie gezinnen die er vanwege de woningnood in werden gehuisvest. Het wasgoed hing aan waslijnen op het bordes”, lacht Johan. “Toen ook zij vertrokken waren, stond het huis leeg en hadden wij vrij spel. Samen met een broer

In haar nadagen wordt de villa als noodwoning gebruikt. "Het wasgoed hing aan waslijnen op het bordes", weet Johan van Beek nog.

FOTO COLLECTIE HKO

en nog een vriendje speelden we op zolder.” “Ik kan me nog goed herinneren dat het huis een serre had, met een dak met lichtkoepels. Aan de voorkant bestond die uit glas. Die serre bouw ik straks los aan de maquette”, legt Johan uit, “ik probeer voor het nieuwe seizoen van het museum klaar te zijn, maar ik weet niet of ik dat wel haal. Ik ben een perfectionist, wil het allemaal zelf doen. Ook het schilderwerk. Dat moet precies kloppen.”

Achterkant

Johan heeft de villa deels aan de hand van foto's en deels uit zijn eigen geheugen gereconstrueerd. Lastig is dat er van de

herleeft in Oud Oosterhout

Johan van Beek is iedere woensdagochtend in de werkplaats van Museum Oud Oosterhout te vinden waar hij Villa Mathilda nauwkeurig op schaal nabouwt.

FOTO OLGA ROUKEMA

achterkant van het huis geen foto's bestaan. Jan van Ham van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout bood uitkomst. Hij heeft net zolang gezocht tot hij enkele luchtopnames gevonden had, waarop de achterkant van de villa wél te zien is. "Ooit moet er ook een koetshuis zijn geweest, maar dat was voor mijn tijd. Daar weet ik dus niets van, en dat maak ik dan ook niet. Wat ik wel nog wil maken, is het smeedijzeren hek dat

rond de tuin stond", vertelt Johan. "Als de replica straks klaar is, gaan we een mooi plekje in het museum zoeken, liefst zo dicht mogelijk bij het Vaticaan natuurlijk."

Eyecatcher

Uiteindelijk kocht de gemeente Oosterhout het pand van de kunstschilder en beeldhouwer Albert Verschuuren, maar de gemeente deed

VILLA MATHILDA

De voortuin van Villa Mathilda aan de Keiweg. Links de bakkerij van Hurkmans. FOTO COLLECTIE HKO

niet veel aan onderhoud. “Het stond gewoon te verpauperen. Jammer, want het had een echte ‘eyecatcher’ voor Oosterhout kunnen zijn, als restaurant bijvoorbeeld”, mijmert Johan. “De tuin had een mooi park in de binnenstad kunnen zijn. Maar het pand werd verkocht en gesloopt; nu staat er de Albert Heijn.”

Verdwenen

Het Vaticaan en Villa Mathilda hadden behouden moeten worden, vindt hij. “Dat was nu prachtig geweest. In het Vaticaan stonden van die echte oude werkmanshuisjes. Maar ja, er was geen historisch besef in die tijd. Er is zo ontzettend veel verdwenen. Het Vaticaan, Villa Mathilda, het oude Sint-Jozefziekenhuis met de

Lourdesgrot in de tuin; het is allemaal weg.”

In de werkplaats van museum Oud Oosterhout staat de replica van Villa Mathilda. Het dak en de dakpannen zitten er al op, de kozijnen en ramen zijn nauwgezet nagemaakt en zitten al op hun plaats. Het schilderwerk moet nog gebeuren en ook het bordes is nog niet af. De serre met de glazen dakkoepels bouwt Johan er als laatste aan.

Nieuw Project

Als de maquette van Villa Mathilda klaar is, begint er voor Johan vast weer een nieuw project. “Wat dat wordt? Geen idee, misschien het oude gemeentehuis, de slotjes, of het theekoepeltje in de Floraliatuin, we zijn nog lang niet uitgebouwd!”

Geschiedenis Villa Mathilda in 'n notendop

VILLA MATHILDA wordt in 1892 gebouwd door Johannes Cornelis Josephus Verschure, geboren op 27 mei 1865 in Oosterhout en directeur van de margarinefabriek aldaar. Hij vernoemt het huis naar zijn vrouw Mathilda Maria van Spaendonck, telg uit een steenrijke fabrikantenfamilie uit Tilburg.

De margarinefabriek, met vestigingen in Antwerpen, Rotterdam en Londen, heeft via diverse huwelijken ook contacten met de nog grotere margarinebedrijven van Jurgens en Van den Berg uit Nederland en met zeepfabrikant Lever Brothers uit Engeland. Deze bedrijven vormen later de wereldwijd bekende multinational Unilever. Het kinderloze echtpaar Verschure vertrekt in 1912 naar Rotterdam. Verschure sterft in 1933.

In de Eerste Wereldoorlog is het hoofdkwartier van het Nederlandse veldleger in Villa Mathilda gevestigd (1914-1917). Na de Eerste Wereldoorlog vindt het noviciaat van de paters missionarissen van het Heilige Hart uit Tilburg er een thuis. In 1923 vertrekken de paters en neemt de Oosterhoutse kunstschilder Albert Verschuuren zijn intrek in de villa.

In 1967 - het pand is op dit moment eigendom van de gemeente Oosterhout - wordt de dan behoorlijk verwaarloosde villa afgebroken ten faveure van de bouw van de Albert Heijn, die op deze locatie nog steeds een supermarkt heeft.

RESEARCH MARIE-LOUISE VAN BIJNEN

Zo'n vijftig leden kwamen op de nieuwjaarsreceptie van de heemkundekring af om te proosten op het nieuwe jaar.

Heemkundekring heeft uitstekend jaar achter de rug

HEEMKUNDEKRING De Heerlijkheid Oosterhout kan terugkijken op een heel mooi 2019. De herdenking van de bevrijding van Oosterhout, op 30 oktober vorig jaar precies 75 jaar geleden, was een succes. Het bevrijdingsconcert in Theater de Bussel, het re-enactmentkamp in het Slotpark, het defilé van oude militaire voertuigen; het was allemaal even geslaagd.

Met als klap op de vuurpijl natuurlijk de geweldige expositie 'Oosterhout, 75 jaar in Vrijheid' in de foyer van Theater de Bussel, waar meer dan tweeduizend bezoekers op

Voorzitter Johan Benneker toont zich in zijn traditionele nieuwjaarsspeech een tevreden mens. Het gaat goed met Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. We hebben een zeer actief jaar achter de rug en het ledenaantal is fors gegroeid. Wat wil een mens nog meer!

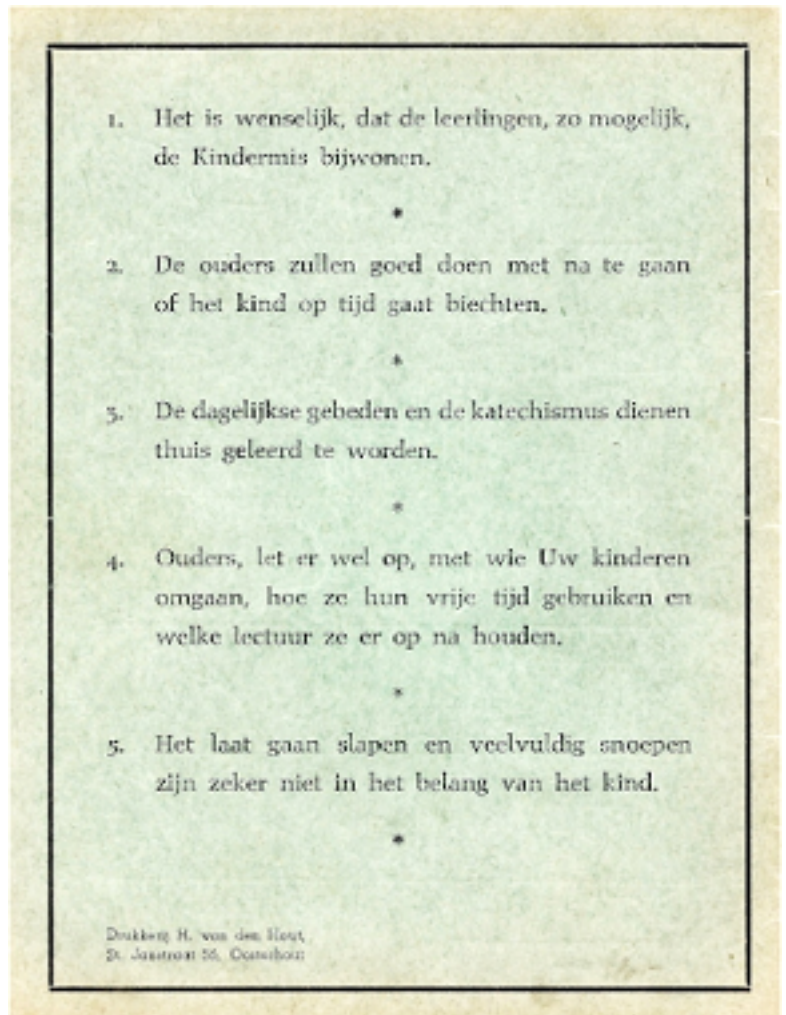
FOTO'S RINUS KUIJPERS

afkwamen. Vooral bemoedigend was het grote aantal kinderen dat zich onder de bezoekers bevond. Dat belooft wat voor de toekomst, want, zoals wij allen weten, die is in handen van de jeugd.

Opvoeden in de jaren '60

SOMS DENK JE: was de opvoeding vroeger nou zoveel anders dan nu? Dat lijkt in eerste instantie niet het geval. Maar de ondersteuning die ouders van de scholen ontvingen, was beduidend anders. In ons archief werd onlangs bijgaande tekst opgenomen. Het was geplaatst op de achterkant van een rapport, zoals leerlingen dat begin 60'er jaren kregen op de Sint Janschool aan de Donkerstraat. Met name het katholieke geloof is nadrukkelijk aanwezig!

(ADVERTENTIE)

Rectificatie

Door een misverstand is bij het artikel **'Dongenaar levert een belangrijke bijdrage aan de bevrijding van Oosterhout'** in De Heerlijkheid nummer 4 van december 2019 de naam van Olga Roukema, die de foto's heeft bewerkt, niet vermeld. Met onze welgemeende excuses voor deze ommissie.

Als je trouwenplannen hebt, maar

Vervolg van artikel **Huwelijksformaliteiten**
toen... de ambtelijke fase in De Heerlijkheid
 4 van december 2019.

Door Simon Burggraaf

OM TE KUNNEN trouwen moest een aanstaand bruidspaar een aantal formulieren overhandigen. Daarbij treffen we steeds uittreksels uit het geboorteregister aan, waarmee bruid en bruidegom dus hun identiteit kunnen aantonen. Het werkte als een soort ID-kaart.

Maar... als jouw geboorte niet in het geboorteregister blijkt te zijn ingeschreven, of als die geboorteregisters onbereikbaar ver weg zijn? Dan zou je dus niet aan alle formaliteiten kunnen voldoen. Dus werd daar een oplossing voor bedacht: een akte van bekendheid. Daarin verklaart een aantal burgers zeker te weten dat jij op een bepaalde datum geboren bent. Zo'n officiële akte werd opgemaakt door een notaris of eventueel bij het kantongerecht.

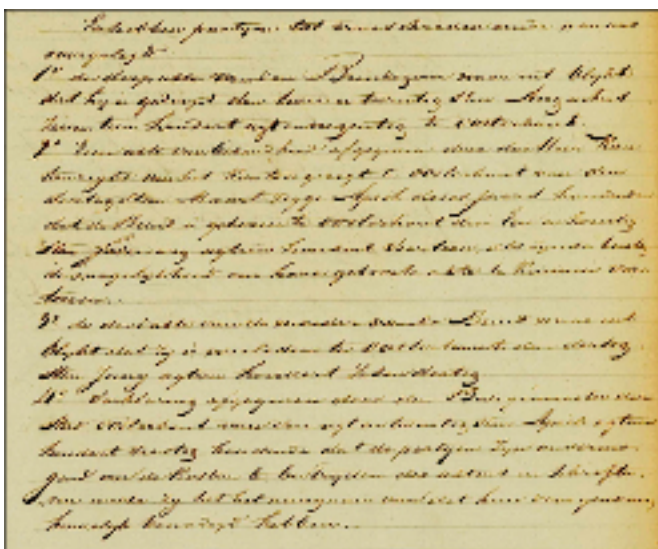
Kantongerecht

De eerste akte is opgemaakt op 08-10-1840 bij het Oosterhoutse kantongerecht op verzoek van Johannes van Meeuwen, oud 26 jaar, geboren en wonende in Oosterhout, minderjarige zoon van Huibert van Meeuwen en Elisabeth Bakx.

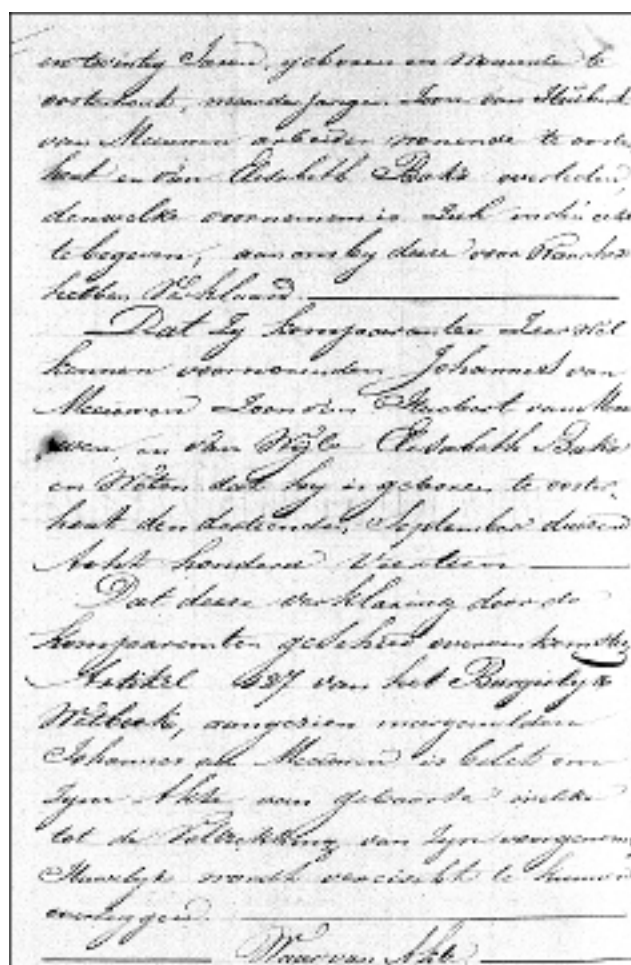
Vier personen (Huibert van Meeuwen, Waltherus Bakx, Pieter van Moergastel en Andreas van Nahuijs) verklaren Johannes zeer wel te kennen en zeker te weten dat hij geboren is op 13-09-1814 in Oosterhout. Verder staat vermeld 'dat deeze verklaring door de komparanten geschied' is, 'aangezien meergemelde Johannes van Meeuwen is belet om zijne akte van geboorte, welke tot de voltrekking van zijn voorgenomen huwelijk wordt vereischt, te kunnen overleggen'. Op de site van het archief in Tilburg is de

[illegible]

*Uit het bevolkingsregister 1850: het gezin van
Johannes van Meeuwen en Maria van der Wee.*

Gedeelte van de huwelijksakte van Jacobus van der Linden en Anna Akkermans, met vermelding van haar akte van bekendheid.

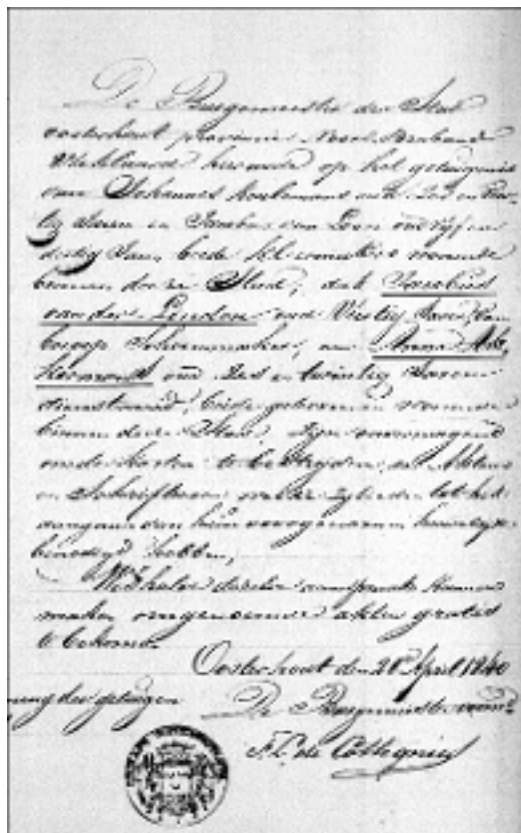
11

HUWELIJSFORMALITEITEN

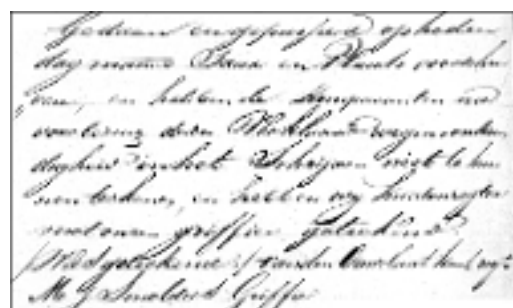
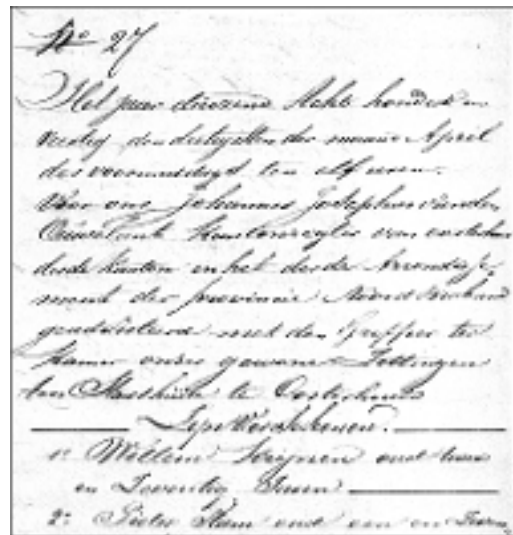
wegens onkundigheid in het schrijven, niet te kunnen tekenen'. In de huwelijksakte wordt inderdaad melding gemaakt van de ingeleverde akte van bekendheid. '... houdende, dat de bruid is geboren te Oosterhout den eenentwintigsten februarij agtienhondert veertien, als zijnde buiten de mogelijkheid om hare geboorte-akte te kunnen vertonen'.

Extra kosten

Tenslotte zorgen deze extra formaliteiten natuurlijk wel voor extra kosten. Dit laatste echtpaar levert daarom ook nog een ander formulier in: '... een verklaring, afgegeven door den burgemeester der stad Oosterhout van den agtentwintigsten april agtienhondert veertig, houdende dat de partijen zijn onvermogen om de kosten te bestrijden der aktens en schrifturen, welke zij tot het aangaan van dit hun voorgenomen huwelijk benodigd hebben'.

Akte van onvermogen.

Akte van bekendheid.

Schoenschraper in Kloosterstraat

EEN KORT maar krachtig antwoord: 'Voetenschraper bij Kloosterstraat 25. Om schoenen schoon te schrapen voor het binnenkomen', en daarmee wint Hans Huijben de eerste Wie Wat Waar!?-foto uit het vorige nummer van De Heerlijkheid. Hans is de enige die naast het object ook exact de straat weet te noemen, waar deze voetenschraper - ook wel schoenschraper genoemd - zich bevindt. Andere inzenders noemen de Markt en de Heuvel als locatie, maar nee, het is toch écht de Kloosterstraat.

Modder en vuil

Leo Ligthart geeft er een complete uitleg bij. "Een voet(en)schraper of schoenschraper is een voorwerp dat wordt gebruikt om modder en vuil zoals uitwerpselen van paarden van schoenzolen te verwijderen, alvorens een gebouw te betreden. Vroeger was een voetschraper standaard aanwezig nabij de toegangsdeur van herenhuizen en andere gebouwen. Ze bestond in ieder geval uit een horizontale metalen balk met een scherpe bovenkant. Dit kon zowel van gietijzer als van smeedijzer zijn vervaardigd. De voetschraper kon in een nis in de muur zijn bevestigd, of in de grond. In het laatste geval is de horizontale balk in een halfcirkelvormig frame gevat dat met een pen in de grond was bevestigd. Vaak is de voetschraper gedecoreerd. Voetschrapers werden geplaatst tot het begin van de 20e eeuw. Vanaf dat moment werden wegen bestraat en werden ze overbodig. De deurmat werd een moderner vervangmiddel voor de schoenschraper. Ook omdat het verkeer motoriseerde en minder afhankelijk werd van lastdieren die de straten bevuilden met uitwerpselen verloor de voetschraper terrein." Hier hebben wij niets aan toe te voegen.

De volgende opdracht ziet u hieronder. Waar bevindt zich dit kunstvoorwerp, wie heeft het gemaakt en wat weet u er verder over te vertellen? Stuur uw antwoord naar hkoosterhout@gmail.com ter attentie van de redactie van De Heerlijkheid. U kunt er 10 euro mee winnen; dat is toch maar weer mooi meegenomen.

De Van der Meer de Walcherens,

Een bekende artistieke familie met een opmerkelijke geschiedenis: de familie Van der Meer de Walcheren. Het gezin van Pieter en Christine van der Meer de Walcheren is niet alleen kunstzinnig, maar ook zeer katholiek, wat als een rode draad door hun levensverhalen loopt.

Door Nico Bekers

Christine Verbrugghe wordt op 10 augustus 1876 in Vlissingen geboren. Ze ontwikkelde zich al snel tot schilder en tekenaar en beoefende de naaldkunst. Haar leermeester was Ernest Blanc-Gavin uit Brussel. Christine werkte in verschillende landen, onder meer in Frankrijk, Italië en San Marino. In februari 1902 leert zij de vier jaar jongere Pieter van der Meer de Walcheren kennen. Pieter is geboren op 10 september 1880 en werd al vrij snel in zijn studententijd aanhanger van de socialistische levensleer. Op 1 juni 1902 trouwen Christine en Pieter in het stadhuis van Brussel. Een goed jaar later, op 12 juni 1903, wordt hun

Pieter van der Meer de Walcheren in 1901.

Christine van der Meer de Walcheren.

eerste zoon Pieterke geboren. In deze tijd schrijft Pieter het boek 'Van Licht en Duisternis'. Twee werelden staan hier tegenover elkaar: het lichtende socialisme en het duistereatholicisme. Ook schrijft hij een aantal dagboeken. Op 10 november 1912 wordt dochter Anne-Marie geboren, op 17 september 1915 gevolgd door een tweede zoon, Janneke-Frans. Twee jaar later slaat het noodlot toe: Janneke sterft. Pieter en Christine zijn diep getroffen, maar vinden steun in hun geloof.

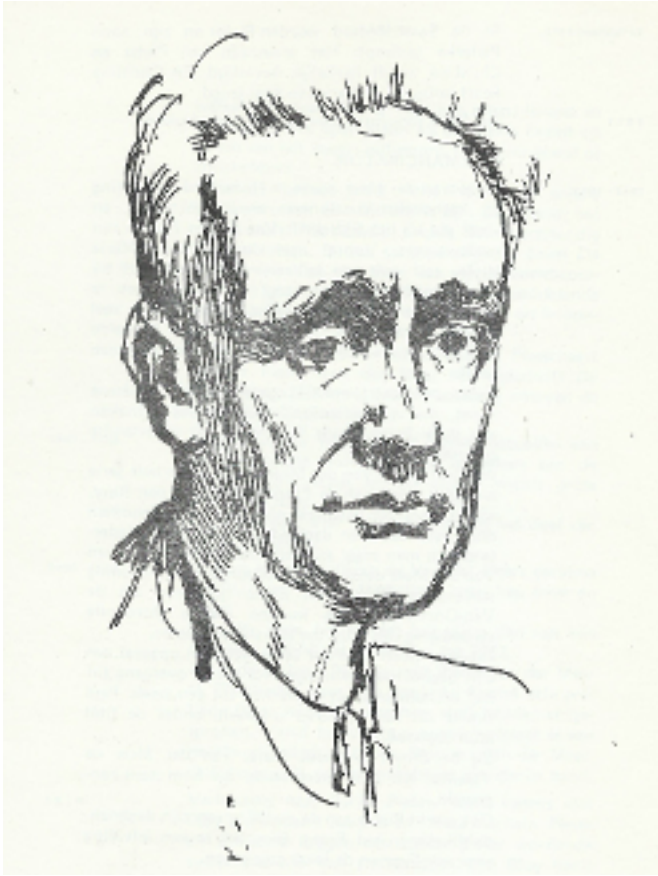

Janneke-Frans, voorjaar 1917 in Parijs.

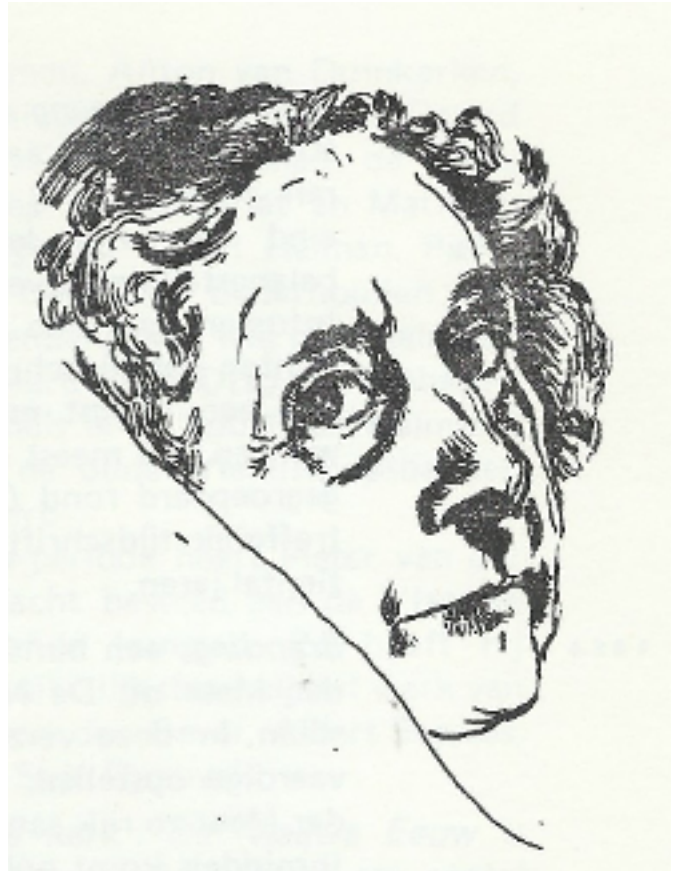
Christine (rechts) met Anne-Marie op haar arm. Pieterke staat in het midden. Naast hem Veronique en Madeleine Bloy, dochters van Leon Bloy. Parijs 1912.

een katholiek én artistiek gezin

Pieter van der Meer de Walcheren, geportretteerd door zijn vrouw Christine.

Zelfportret van Christine van der Meer de Walcheren.

De Van der Meers verhuizen naar Nederland en vestigen zich na korte tijd in Oosterhout aan de Havenweg. Hun zoon Pieterke treedt in bij de benedictijnen (pag. 19). Na in verschillende plaatsen in België en Nederland te hebben gewoond, verblijft het gezin van 1929 tot en met 1939 in Parijs.

Uitgeverij

Pieter komt aan het hoofd te staan van uitgeverij Desclée De Brouwer. In 1929 verschijnt zijn boek 'Het Witte Paradijs'. Pieters vriend Otto van Rees verzorgde voor een van de vele drukken de illustraties. In 1931

treedt Anne-Marie in bij de benedictinessen van de Onze Lieve Vrouwe Abdij te Oosterhout. Na een kort ziekbed overlijdt Pieterke in 1933 in de Sint-Paulus Abdij in Oosterhout, waarna Pieter en Christine in korte tijd het besluit nemen om allebei in te treden in de orde van Benedictus. Pieter gaat naar de Sint-Paulus Abdij in Oosterhout en Christine naar het klooster in het Franse Solesmes. Zowel voor Pieter als voor Christine is het kloosterleven in deze omstandigheden te zwaar. Na een verblijf van anderhalf jaar herenigen Pieter en Christine zich. Pieter gaat weer werken als directeur-generaal bij Desclée De Brouwer.

OOSTERHOUTSE SCHILDERS

Het echtpaar keert terug naar Nederland en gaat wonen in een mooie villa aan de rand van het Bredase Mastbos.

In 1940 verschijnt Pieters boek 'Menschen en God, deel 1'. 'Klein Dagboek' verschijnt in 1950. Het is een relaas over een reis door het naoorlogse Duitsland. In hetzelfde jaar verschijnen 'Gods Uur' en 'Het Grote Avontuur'.

Priester

In de loop van 1953 gaat de gezondheidstoestand van Christine sterk achteruit. Op tweede kerstdag van dat jaar slaapt zij rustig in. Kort na de begrafenis van Christine vraagt Pieter aan de abt van de Sint-Paulus Abdij of hij in het klooster mag komen wonen. Hij is welkom en mag zelfs intreden in het klooster. In 1956 wordt hij tot priester gewijd. Datzelfde jaar schrijft hij de tekst bij een door zijn dochter Anne-Marie van der Meer de Walcheren geschilderde kruisweg (zie pagina's 20 en 21).

Het gezichtsvermogen van Pieter gaat sterk achteruit. Uiteindelijk zal hij volledig blind worden. Zijn dochter Anne-Marie en zijn secretaris Jan de Ridder helpen Pieter tot zijn dood met voorlezen en het uitwerken van zijn teksten. Er verschijnen nog verschillende dagboeken; vier verhalen worden gebundeld onder de titel 'Vier parabels'.

Vriendenboek

Op 10 september 1970 wordt Pieter 90 jaar. Op initiatief van Jan de Ridder verschijnt het 'Vriendenboek Pieter van der Meer de Walcheren'. Hierin schrijven onder anderen Simon Vinkenoog, Hans Andreus, Leo Vroman, Gerard Knuvelde en Albert Helman over hun ontmoetingen met Pieter. Op 16 december 1970 sterft Pieter in het Sint-Ignatiusziekenhuis te Breda.

Christine, Anne-Marie en Pieter van der Meer de Walcheren bij Onze Lieve Vrouw van La Salette in juli 1931.

De huiskamer van de familie Van der Meer de Walcheren in Breda, getekend door Christine.

Zo moeder, zo dochter

Door Nico Bekers

Anne-Marie Veronique Martine van der Meer de Walcheren wordt op 10 november 1912 in Parijs geboren. Ze is de dochter van Pieter van der Meer de Walcheren en Christine Verbrugghe.

Thuis maakt Anne-Marie al op zeer jonge leeftijd kennis met literatuur en kunst. Kunstenaars en intellectuelen als Jacques Maritain, Zadkine, Picasso, Georges Roualt, Leon Bloy, Gabriel Marcel en François Mauriac komen er over de vloer. Als het gezin zich eind november 1918 aan de Havenweg in Oosterhout vestigt, blijkt dat Anne-Marie (Marieke) artistieke aspiraties heeft; ze was al snel te vinden in het schildersatelier van haar moeder Christine. Ze volgt gedurende een jaar een opleiding aan de kunstacademie Sint-Joost in Breda en werkt vervolgens in de ateliers van Marc Chagall en Otto van Rees.

Zuster Xristine

Op 12 oktober 1931 treedt ze in bij de benedictinessen van de Onze Lieve Vrouwe Abdij als zuster Xristine. Ze schildert in de abdij verschillende fresco's en is zeer productief als wandschilder, aquarellist, schilder, tekenaar, vervaardiger van gouaches, etser en graveur (prentmaker). In 1967 verlaat ze, na ruim 35 jaar kloosterleven, met goedvinden van haar overheid, de abdij van Oosterhout om het experiment van het 'gewone' leven aan den lijve te ondervinden. Als kunstenares en als receptioniste van het

Schilderij van zuster Xristine in de ontvangstkamer van de Onze Lieve Vrouwe Abdij.

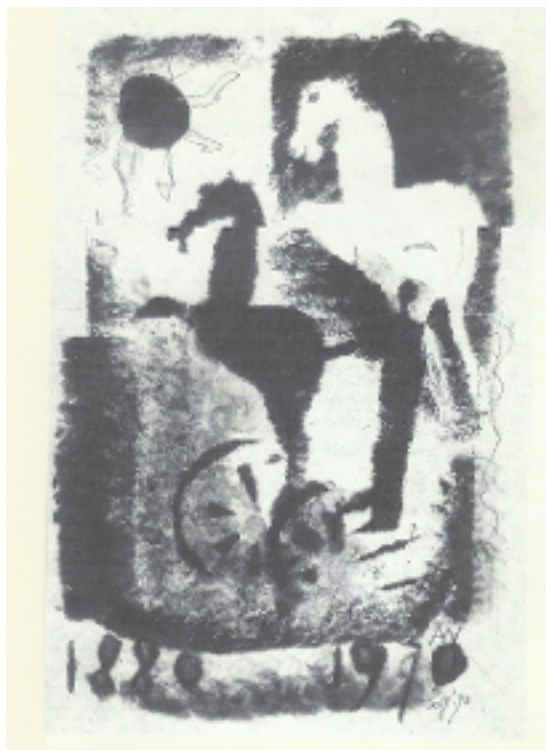
Tilburgse Mariaziekenhuis tracht zij haar rijke levensinhoud nieuwe vormen te geven. Een wandschilderij dat in 1968 in het Mariaziekenhuis wordt geplaatst, is een van haar eerste werken daar. In 1976, op 1 april, sterft Anne-Marie in Tilburg.

In de Onze Lieve Vrouwe Abdij zijn veel van haar werken bewaard. In het kader van de eerste Biënnale Kunst in de Heilige Driehoek in 2017 waren een twintigtal van deze nooit eerder geëxposeerde werken te zien in de abdij.

Portret van zuster Xristine, gemaakt door haar moeder Christine.

OOSTERHOUTSE SCHILDERS

De wagenmenner, geschilderd door Anne-Marie van der Meer de Walcheren.

Anne-Marie van der Meer de Walcheren in haar jonge jaren.

Fotoverantwoording

Pagina 14

- Foto linksboven, uit: Pieter van der Meer de Walcheren en Vlaanderen - Foto rechtsboven onbekend - Foto linksonder uit: Pieter van der Meer de Walcheren en Vlaanderen - Foto rechtsonder: collectie AMVC Letterenhuis Antwerpen.

Pagina 15

- Beide foto's uit: De wereld van Pieter van der Meer de Walcheren 1880-1970.

Pagina 16

- Foto boven uit: Pieter van der Meer de Walcheren en Vlaanderen - foto onder uit: Vriendenboek voor Pieter van der Meer de Walcheren.

Pagina 17

- Foto boven: Nico Bekers - Foto onder uit: Vriendenboek voor Pieter van der Meer de Walcheren.

Pagina 18

- Foto links uit: Vriendenboek voor Pieter van der Meer de Walcheren - Foto rechts uit : De wereld van Pieter van der Meer de Walcheren 1880-1970.

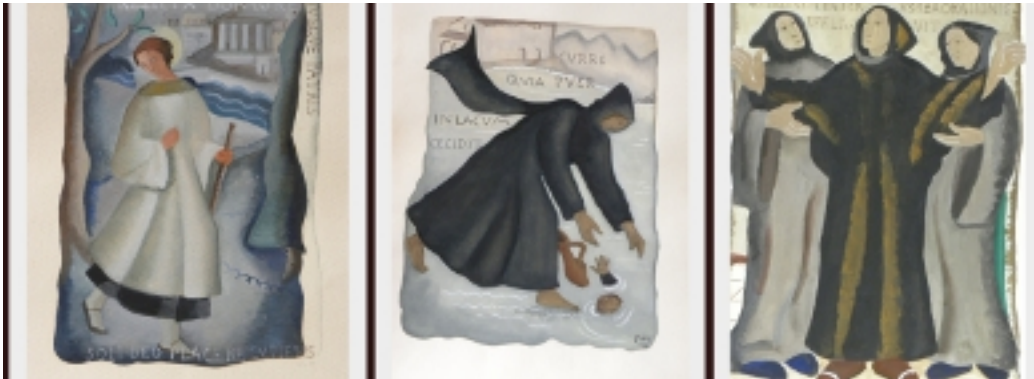
Bronnen en geraadpleegde literatuur

- Informatie familie van der Meer de Walcheren verzameld door Theo Adriaanse en Nico Bekers.
- Anne van der Meer en Pieter van der Meer de Walcheren: boek Kruisweg, Gooi en Sticht 1956.
- Vriendenboek voor Pieter van der Meer de Walcheren. Descleé De Brouwer 1970.
- Pieter van der Meer de Walcheren en Vlaanderen. Lannoo Tielt z.j.
- Anne-Marie van der Meer de Walcheren: Experimenteel, De Stem 19-10-1968.
- RKD: informatie over Christine en Anne-Marie van der Meer de Walcheren.
- Archief Breda: foto's Pieter van der Meer de Walcheren.
- Collectie AMVC Letterenhuis Antwerpen: foto's familie van der Meer de Walcheren.
- Informatie site Onze Lieve Vrouwe Abdij over Benedictus en expositie Christine van der Meer de Walcheren tijdens de Biënnale in 2017.
- Nico Bekers: foto schilderij van Christine van der Meer de Walcheren.

Benedictus

Als jongeman leeft Benedictus (480-540) eerst als kluizenaar in een grot bij Subiaco, niet ver van Rome. Uitgegroeid tot man Gods wordt hem gevraagd leiding te geven aan andere God-zoekers. Hij sticht meerdere kloosters. Het bekendste is Monte Cassino, op een heuvel bij Napels. Daar schrijft hij,

wijs geworden door ervaring, een boekje vol praktische aanwijzingen: Regel voor Monniken. Deze Regel heeft grote invloed op de cultuur van Europa. Nog steeds is zijn Regel een bron van wijsheid en praktische levenskunst, ook voor christenen die midden in de maatschappij staan.

Deze schilderijen in de Onze Lieve Vrouwe Abdij vertellen over het leven van de heilige Benedictus. Geschilderd door Anne-Marie.

Regel van Benedictus

Net als alle christenen leven monialen volgens het evangelie. Daarnaast hebben ze nog richtlijnen die het leven toespitsen op de situatie van het leven in de gemeenschap. Als benedictijnen volgen de kloosterlingen de Regel van Benedictus: een boekje dat het fundament vormt van het monastieke leven en de identiteit bepaalt van de kloostergemeenschap. Het eerste woord is: Ausculta, luister. Horen, luisteren, gehoor geven en gehoorzamen. Volgens de Regel speelt de abdis een grote rol. Zij geeft leiding en draagt haar gezag als teken van eenheid. Door haar woorden en daden wil zij haar zusters helpen op de weg naar God. Zij vertegenwoordigt Christus.

Ora et labora, bid en werk. Benedictus wil in het zoeken naar God een balans brengen tussen geest, ziel en lichaam. Evenwicht en gematigdheid kenmerken de Regel. Ons lichaam, onze fysieke kracht of juist onze gebreken, onze gevoelens, onze creativiteit en ons verstand... alles mag gaandeweg in dienst komen van God en de mensen.

Kruiswegstaties door Anne-Marie van der Meer de Walcheren

De hier afgebeelde schilderijen van de Kruiswegstaties komen uit het boek 'Kruisweg' en zijn geschilderd door Mère Xristine A. M. van der Meer de Walcheren O.S.B. De teksten zijn geschreven door haar vader Dom Pieter van der Meer de Walcheren O.S.B. Het boek is in 1956 uitgegeven door N.V. Gooi & Sticht te Hilversum.

1. En hij ging naar zijn leerlingen en vond hen slapend.

2. Jezus wordt ter dood veroordeeld.

3. Jezus wordt met het kruis beladen.

4. Jezus valt voor de eerste maal onder het kruis.

5. Jezus ontmoet zijn moeder Maria.

6. Simon wordt gedwongen het kruis te helpen dragen.

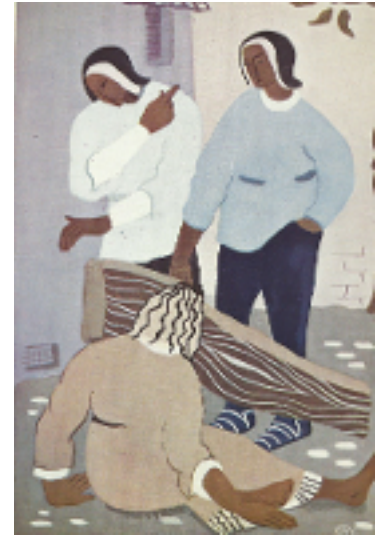
7. Veronica reikt Jezus een zweetdoek.

8. Jezus valt voor de tweede maal onder het kruis.

9. Jezus vermaant de wenende vrouwen.

10. Jezus valt voor de derde maal onder het kruis.

11. Jezus wordt ontkleed en met gal gelaafd.

12. Jezus wordt aan het kruis genageld.

13. Jezus sterft aan het kruis.

14. Jezus' lichaam wordt van het kruis afgenomen.

15. Jezus wordt in een nieuw graf begraven.

16. De Heer is verrezen.

In Memoriam 'Kibbelaar'

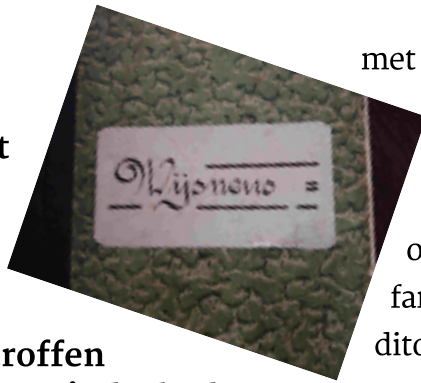
26 november 1927

Heden bereikte ons het treurig bericht, dat “Kibbelaar” het tijdelijke met het eeuwige leven heeft verwisseld. Pijnlijk getroffen brengen wij, onder diepen indruk, deze treurige mededeeling over aan onze abonné’s, die maanden achtereen, week-in, week-uit hebben genoten, gelachen, maar ook geknarsetand om de “kibbeltjes” die zij te lezen kregen.

Requiscat in pace.

Maar zijn persoon, zijn werk, zal bij ons in aangename herinnering blijven. En niet alleen bij ons. Bij allen, die elken Zaterdag met vernieuwde aanhankelijkheid “hunnen” Kibbelaar ontvingen als hunnen grootsten vriend. Want al mocht er zoo nu en dan eens een attaque worden uitgevoerd op hunne personen, hunne daden, hunne nalatigheden, zij zijn overtuigd, dat Kibbelaar z.g. (zaliger gedachtenis - red.) den juisten toestand van de zaak naar voren bracht en uiteenzette. Wij ook, wij zijn hem dankbaar voor de hulp en steun gedurende zoo langen tijd van hem ondervonden, dankbaar voor de hooggeschatte bijdragen in literarischen zin.

En als bewijs van deelneming aan dit zoo spoedig verscheiden, hebben wij diepen rouw afgekondigd. Op het redactie-bureau is de vlag half-stok geheschen. De muren zijn behangen

met de symbolische doodskleeden, terwijl hier en daar een “doodshoofd” de treurige mare verkondt. Roode en andere gekleurde inkten zijn opgeborgen. Bruine schoenen en fantasie colberts vervangen door zwarte dito’s. De typisten zijn naar huis gezonden, omdat het regelmatig getik der schrijfmachine-hamertjes niet past bij de stemming van het geheel. De telefoongesprekken worden gevoerd op gedempten toon. Het kantoorpersoneel valt van tijd tot tijd neder op den bidstoel om den overledene eenige oogenblikken in zijn gebeden te gedenken. Den bezoekers wordt een bidprentje overhandigd als aandenken aan den “Held van ons blad”.

De persen loopen met vertraagden gang. De anders zoo levenslustige zettters hangen als verslagen menschen tegen hunne letterkasten, nu en dan een traan wegpinkend, als hun gemoed vol schiet.

De hoofdredacteur is bezig zijn “grafrede” saam te stellen. Drukwerkorders in “gekleurde uitvoering” worden niet anders aangenomen dan onder voorwaarde: “levering volgende week”. Rouwkaarten zijn verzonden aan alle abonné’s. De harmonie is verzocht de treurmarsch van Chopin te repeteeren, de trom te omfloersen en den doode te vergezellen naar zijn laatste rustplaats. De baar zal worden gedragen door eigen personeel.

Zoo is dan van ons heen gegaan een man, die alle waardeering verdiende en ook genoot.

—Moeilijk zal het zijn hem te vervangen, want

Fraai geschenk uit het verleden

AFGELOPEN JANUARI mocht heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout een verlaat maar fraai kerstgeschenk ontvangen: een verzameling krantencolumns uit de tweede helft van de jaren '20 van de vorige eeuw, geschreven door ene 'Wijsneus'. Dat is natuurlijk niet de eigen naam van de scribent maar een pseudoniem van Henk Vink, geboren in Deventer op 27 december 1894 en overleden in 1986, op 92-jarige leeftijd. Waar en wanneer is bij ons niet bekend. Wat wel bekend is: Vink komt uit een gezin van twaalf kinderen, zes jongens en zes meisjes. Eén broer werd pastoor en één zus werd 'nonneke'. Zij woonde in het toenmalige klooster in Made, waar zij les gaf aan het meisjesspensionaat. Via Groenlo komt Vink in

Oosterhout terecht en uiteindelijk in Waalwijk waar hij procuratiehouder wordt bij schoenfabriek Timtur. Op 1 augustus 1934 trouwt hij. Het echtpaar krijgt vier kinderen, onder wie zoon Wim, die de verzamelde columns van zijn vader aan de heemkundekring schonk. Vader Vink nam in Oosterhout, en ook bij het meisjesspensionaat in Made, nogal eens de rol van Sinterklaas op zich. Hij schreef zijn 'stukjes' voor Het Kanton óf voor Dagblad voor Noord-Brabant en Zeeland (voorloper van het huidige BN DeStem). Iedere uitgave van De Heerlijkheid nemen we een van de columns van Wijsneus mee. Ze zijn geschreven met de nodige spot en humor; wij hopen dat u er, net als wij, veel plezier aan beleeft.

Kibbelaar z.g. had eigen ideeën, eigen schrijftrant, alles aangenaam voor geest. Toch zullen wij trachten hem te doen vervangen en hebben gevonden een persoon, die zich bereid heeft verklaard, zoo nu en dan zijn pennevruchten te doen bekend maken door middel van ons blad en zal schrijven onder het pseudoniem

WIJSNEUS

Henk Vink alias Wijsneus.

FOTO COLLECTIE FAMILIE VINK —

Wonen in het pand bij Stadstuin De Schelp

*Door Ad van Groesen
en Martin van Halderen*

Het is al tegen carnaval als we onderweg zijn voor onze koffieafspraak met Rien van Noort in zijn statige woning in de Sint Janstraat. We proberen immers om allerlei facetten van onze lokale cultuur en samenleving in beeld te brengen. Er is zelfs buiten al wat te zien van de komende carnavalsdagen.

Voor het eerste kwartaalblad van volgend jaar moeten we eens een afspraak zien te maken met iemand die het carnavalsbloed in de aderen heeft. Misschien moeten we dan tijdelijk de naam van dit kapittel veranderen in 'Op de borrel bij...' en het ook op een ander tijdstip van de dag laten plaatsvinden.

Margarinefabriek

Als we aanbellen bij het rustieke pand waar Rien en zijn vrouw Annemieke wonen, wordt er al stilgestaan bij de fraaie voorgevel van het gebouw. Hier begon Verschure rond 1860 met een zuivelfabriek, die later uitgroeide tot de margarinefabriek (in de volksmond de boterfabriek). Verschure kocht een patent om margarine te kunnen maken en de vraag naar zijn producten werd steeds groter. De fabriek groeide uit tot een bloeiend bedrijf dat moest worden uitgebreid. Er werd een loods bijgebouwd, maar in de winkel die er al gevestigd was, werden de producten nog steeds verkocht.

Toen de fabriek weer te klein werd, was er ter plekke te weinig ruimte voor uitbreiding en verhuisde het bedrijf naar de Basiliekstraat

hoek Waterloostraat (waar nu Brownies en Downies zit).

Met zijn patent werd Verschure de grootste van de wereld. Het bedrijf fuseerde uiteindelijk met de margarinefabrieken van Van den Berg en Jurgens, wat uiteindelijk bekend werd als Unilever, een wereldwijd bekend concern, wat dus eigenlijk in Oosterhout zijn oorsprong heeft.

Rond 1930 heeft Etienne Oomes (vader van voormalig wethouder Richard Oomes) het pand aan de Sint Janstraat gekocht. Hij vestigde er een bakkerij met winkel, waar ook luxe bakkerijproducten werden geproduceerd en verkocht. De erachter liggende tuin was van de Herensociëteit, in 1841 gesticht. In 1895 bouwde deze in de tuin de bekende muziekschelp. Door de beurskrach tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog raakten de leden van de sociëteit veel geld kwijt en moest het perceel worden verkocht.

Varkens

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden in de holle ruimten in de muziekschelp zelfs varkens gehouden, zorgvuldig verborgen voor de Duitse bezetters. De bakkerij en de winkel waren er nog tot ongeveer 1970, toen Etienne Oomes ermee stopte.

In de jaren '90 van de vorige eeuw - Henk de Laat was wethouder Grondzaken - werden er parkeerplaatsen gepland in de binnenstad. Er bestonden plannen om de tuin in te richten als parkeervoorziening. Dat bracht de Hart van Oosterhout-groep in rep en roer. Na veel

– onderhandelen werd door het Oosterhoutse

OP DE KOFFIE BIJ... RIEN VAN NOORT

Rien van Noort bij de muziekschelp in de stadstuin. Samen met zijn vrouw Annemieke woont hij al sinds 1994 in de statige woning die oorspronkelijk bij de stadstuin hoort.

FOTO MARTIN VAN HALDEREN

college beslist dat de tuin een stadstuin zou worden. Het gedeelte van de tuin wat nu De Vijzel is, werd wel een parkeervoorziening. Stadstuin De Schelp gaat inmiddels haar 25e seizoen in.

Rien kocht het huis in 1994; Etienne Oomes woonde er nog. Boven waren kleine kamers

voor het personeel, waarvan de muren gemaakt waren van bouwplaten van stro; je kon niet eens een spijker in zo'n muur slaan. Alles werd eruit gesloopt en opnieuw ingericht. Rien en Annemieke woonden in de tussentijd in een opgeknapte boerderij in Rijen. Bij de --verhuizing van Rijen naar Oosterhout zeiden

OP DE KOFFIE BIJ... RIEN VAN NOORT

de verhuizers tegen Annemieke: “Je woont in Rijen zo mooi, waar begin je aan!”

Als bouwkundige moet je ‘3D’ kunnen kijken om de mogelijkheden te zien. Rien volgde in 1967 de studie architectuur in Tilburg. Rien komt oorspronkelijk uit Tholen, waar zijn vader een timmerwerkplaats had. In 1962 werd zijn vader praktijkleraar timmeren op de ambachtsschool in Oosterhout.

Bouwvak

Martin en Rien halen herinneringen op aan de ambachtsschool; in de studietijd van Martin was die nog aan de Heuvel 19 gevestigd. Namen van vroegere aannemers en andere gezamenlijke bekenden worden genoemd. Ook de broers van Rien zijn in het bouwvak terechtgekomen.

Allerlei bouwkundige en historische aspecten van de woning zijn het bekijken waard en worden door Rien van de nodige uitleg voorzien. Een aantal herkenbare functies van fabriek, bakkerij en winkel zijn nog steeds aanwezig in het pand. Woning en omgeving ademen duidelijk de historie en de sfeer van het verleden, wat wordt gekoesterd door Rien en Annemieke.

Inboet

Terwijl wij aan de koffie zitten, wordt door de gemeente de ‘inboet’ geleverd: de planten die deze zomer in de stadstuin bij de muziekschelp dood zijn gegaan, moeten worden vervangen. Annemieke moet daar bij zijn. Dat inboeten, en ook het onderhoud (snoeien) van de bomen, komt voor rekening van de gemeente, die eigenaar van de grond is. Allerlei ander regulier onderhoud wordt door de vrijwilligers van Stadstuin De Schelp gedaan.

Toen in 1988 de Monumentenwet van kracht werd, moest de gemeente Oosterhout een monumentencommissie installeren. Bij zijn

sollicitatie in 1989 werd Rien al medegedeeld dat hij dit op de rit moest zetten. De commissie werd in 1991 geïnstalleerd en bestond toen behalve Rien uit onder anderen Flip Elkhuisen, Adrie de Visser en Pieter de Bruijne.

Spanningsvelden ontstonden tussen behoud en nieuwbouw en de (ongevraagde) adviezen die de commissie uitbracht aan het college van B & W. Daarom moest het later een externe commissie worden, met onder anderen Cock Gorisse. Er zijn heel wat gevechten geleverd voor het belang van de monumenten. In die periode werden er zo’n tweehonderd panden aangewezen als gemeentelijk monument.

*‘Je woont in Rijen
zo mooi, waar
begin je aan?’*

Rien is nog steeds volop actief op het gebied van monumenten. Hij gaf kort geleden nog een lezing hierover. Hij is gestopt bij de commissie kerkgebouwen, maar nog wel betrokken bij de St. Jansbasiliek. Momenteel ligt er een voorstel om de glas-in-loodramen van binnen uit te verlichten en ook de kunstwerken van Niel Steenbergens zouden verlicht moeten worden. Rien is voorzitter van de Stichting Ludens, die zorg draagt voor het monumentale Maarschalkerweerdorgel in de basiliek. Boven op de transen van de toren zouden informatieborden moeten komen met beschrijvingen van herkenningspunten in het uitzicht. Er ligt nog volop uitdaging om dit te realiseren.

— Na vijftien jaar is Rien gestopt bij het

OP DE KOFFIE BIJ... RIEN VAN NOORT

speelgoedmuseum en als voorzitter van de Stichting Begraafplaatsen. Maar hij is nog steeds actief als gids voor de VVV, hij zit in de commissie Open Monumentendag en hij is, uiteraard, bestuurslid en beheerder van Stadstuin De Schelp.

Voor het artikel 'Dongenaar levert belangrijke bijdrage...', over de rol van haar vader Adrie de Jong als gids voor de Engelse bevrijders, is Annemieke nog uitgebreid geïnterviewd door Jacob Jonker van de heemkundekring. Dit artikel is terug te vinden in De Heerlijkheid nummer 4 van december 2019.

Rien en Annemieke, de koffie was prima, de rondleiding door het gebouw en de omgeving was een belevenis op zich en het gesprek was boeiend en leerzaam. We hebben weer wat meer opgestoken over de historie van Oosterhout en ook gemerkt dat er nog heel wat tastbaar aanwezig is.

Rien van Noort wijst op het bordje 'Fabriek' naast de deur, waardoor je vroeger in de voormalige margarinefabriek kon komen.

FOTO MARTIN VAN HALDEREN

Werkgroep Archeologie zoekt enthousiaste leden

SINDE DE gemeentelijke archeologische activiteiten aan de Kanaalstraat in Oosterhout zijn gestopt, ligt er voor Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout een werkterrein dat om aandacht vraagt. Er is binnen de kring een werkgroep Archeologie, maar die leidt op dit moment een slapend bestaan.

Andere heemkundekringen in onze regio hebben actieve archeologiegroepen. Onze heemkundekring heeft wel een abonnement op het kwartaalblad 'Archeologie in Nederland', waarmee we op de hoogte blijven van de

ontwikkelingen op dit gebied, niet alleen in Nederland maar ook elders in de wereld. De heemkundekring wil de werkgroep nu nieuw leven inblazen en is dan ook op zoek naar mensen die actief willen deelnemen. Bijzondere kennis of vaardigheden zijn niet vereist, enthousiasme voor dit onderwerp is een pre. Er zal ook aandacht besteed worden aan educatie. Vrijwilligers die mee willen doen, kunnen zich melden bij Ad van Groesen, via het e-mailadres hkoosterhout@gmail.com onder vermelding van Werkgroep Archeologie.

Hoe karrensporen zorgen

Door Christ Buiks

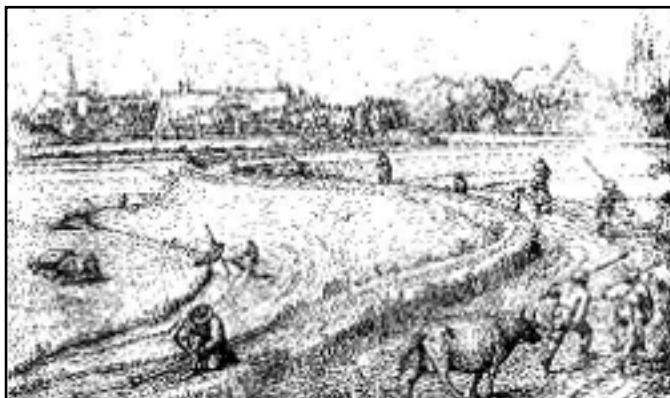
Aflevering 9

Deze keer zullen we het eens hebben over het onderhoud van de wegen. We moeten ons hierbij realiseren dat gedurende vele eeuwen vrijwel alle straten onverhard waren; het waren bijna allemaal zandwegen, die in de herfst en winter op sommige trajecten vrijwel onbegaanbaar waren. Hierdoor viel het vrachtverkeer vaak stil en konden de boeren hun producten niet naar huis gereden krijgen.

In de wegen waren sporen gereden, die in tijden van regen vol water liepen. De weg werd soppig en zacht met als gevolg dat de karwielen er heel diep in wegzakten. Soms sloegen de karren zelfs om en verongelukte de bestuurder. Ook moesten er in de natte tijd meerdere paarden voor de karren gespannen worden, omdat er veel meer trekkracht nodig was.

Napoleonswegen

De aanleg van verharde wegen begon pas op grote schaal begin 19e eeuw toen de zogenaamde Napoleonswegen werden geconstrueerd; in Oosterhout gaat het hierbij om de Bredaseweg en de Veerseweg naar Raamsdonksveer. Dat was een enorme vooruitgang. Eerder waren er in het centrum van Oosterhout al wel diverse straten verhard, zoals de Keistraat, de Kerkstraat, de Arendstraat, de Markt en de

Meester van de Kleine Landschappen: weg naar de stad, midden 16e eeuw.

Heuvel. Ook deze verharde wegen moesten natuurlijk onderhouden worden. De stenen voor deze wegen zouden aanvankelijk opgeraapt kunnen zijn uit de akkers van Den Hout en andere plaatsen. Maar de grootste hoeveelheid werd toch per schip uit de Ardennen aangevoerd. De landwegen moesten zeker vanaf de 17e eeuw - maar waarschijnlijk al veel eerder - door de eigenaars van de aanliggende percelen beplant worden met jonge bomen. Als deze gerooid werden, moest een deel van de opbrengst aan de heer afgestaan worden, de zogenaamde 'houtschat', aldus een bepaling uit 1670.¹

Houtschat

In 1699 werd bepaald dat de 'dijken', de doorgaande wegen, voorzien moesten worden van sloten aan weerskanten van de weg en goed beplant dienden te worden, behalve aan de zuidzijde, want de zon moest gelegenheid hebben om de weg op te

voor omgevallen wagens

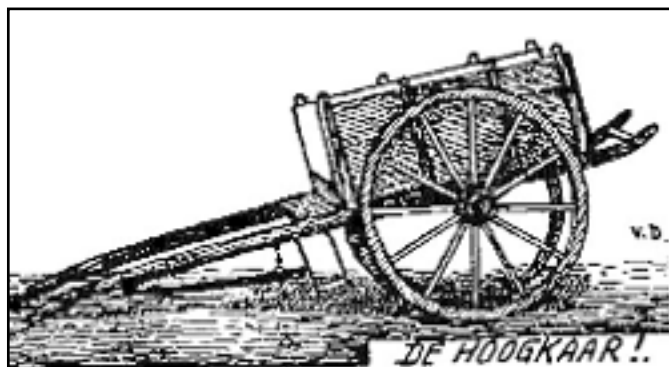
drogen. Eerder, in 1687, was al een plakkaat met meer details uitgevaardigd. De bomen die geplant zouden worden, moesten eiken, iepen of elzen zijn. De heer verkreeg na het kappen de houtschat, oftewel een tiende deel van de opbrengst. Wie niet binnen een maand reageerde op de oproep om de wegen te beplanten, werd geacht geen interesse te hebben: het betreffende stuk weg werd dan aan een ander gegund. De beplanting moest binnen twee jaar na inschrijving plaatsvinden.²

Onderhoud

Het onderhoud van de wegen was per dorp geregeld in zogeheten keuren. Hierin staan allerlei regels voor het gebruik van de straten, het onderhoud ervan, het opruimen van as, (slacht)afval, vuilnishopen etc. In Oosterhout gaf het gemeentebestuur vaak bevelschriften ('ordonnanties') uit wie het afval moest opruimen, wie de wegen moest opmaken en dergelijke. De wegen dienden door de eigenaars of huurders van de landerijen waar ze langs liepen, worden onderhouden.

De zandwegen moest tonrond gelegd worden, de kuilen dienden met grond opgevuld worden, de sloten langs de wegen moesten schoongemaakt worden etc. Soms werden er takkenbossen in de grond ingegraven om de waterafvoer te verbeteren.

De schout riep de eigenaars van de gronden langs de wegen meestal twee keer per jaar

Uit Bernard van Dam: Oud-Brabants dorpsleven.

op om de straten te repareren. Dit 'pionieren' was een verplichte klus. Ieder huis moest een 'bekwaam' persoon sturen, dus geen jongetje van 14 jaar of zo. Schop en kruiwagen moesten meegebracht worden.

Schouw

In 1681 waarschuwde het dorpsbestuur van Oosterhout de inwoners dat er op 17 en 18 oktober van dat jaar een schouw zou worden uitgevoerd op de straten en waterlopen. De waterlopen moesten worden opgeruimd, de straten behoorlijk opgemaakt, de gaten gevuld en ook de gaten in de steenwegen moesten worden dichtgemaakt.³

In 1661 vaardigde het dorpsbestuur al een ordonnantie uit, waarin de bewoners van Middelwijk (het centrum) werd bevolen de straat te reinigen van slik en andere vuiligheid. Dat moesten ze elke zaterdag doen. De as die op straat lag, moest in speciale asputten bij elkaar gebracht worden.⁴

Wegen werden in Oosterhout, net als in de rest van Brabant, vaak aangeduid als 'dijk'.

OOSTERHOUTSE STRAATNAMEN

In de 17e eeuw begon men rechte wegen aan te leggen. Het is haast onvoorstelbaar hoe krom de meeste zandwegen waren. De aanleg van eerstgenoemde dijken werd per ordonnantie van Willem Hendrik van Oranje in 1699 geregeld: ‘... door de heyden en vroenten van de eene plaats na de andere linierecht / voor soo veel sulks bequaemelijk kan geschieden / op te werpen, te maken en wel tonnerond te leggen, breede, ruijme wegen, heijrbanen of Deijken ter hoogte van vier voeten en breete van twee roeijen en aen beide de zijden met bequaeme slooten’.⁵

Beplanting

De dijken moesten dus 2 roeden breed worden, dat is 11,2 meter, en 4 voeten hoog, circa 1,10 meter. Ook de beplanting werd geregeld: langs een dijk mochten de boeren bomen planten, speciaal eiken, berken en elzen. De houtopbrengst was half voor de heer als de jonge boompjes van de rentmeester waren betrokken. Ook hier mocht de zuidkant van de dijken niet beplant worden.

Een dergelijke dijk was waarschijnlijk de Eikdijk, de verbinding van Oosterhout met het zuidelijk ervan gelegen dorp Dorst. Over de Eikdijk stroomde in de 17e eeuw het water van het gebied ten oosten ervan naar het westen. Deze dijk was in de winter vrijwel onbegaanbaar, waardoor de overledenen uit Dorst niet naar het kerkhof in Oosterhout konden worden gebracht. Waarschijnlijk bestonden dergelijke rechte wegen als de dijken ook al vóór 1699. De aanleg van dijken langs de rivieren en rondom polders, de ‘echte’ alluviale dijken

Meester van de kleine landschappen, midden 16e eeuw: Dorpsstraat in de Kempen.

dus, begon in Oosterhout misschien in de 12e of 13e eeuw. Veel relatief kleine gebieden kregen een aparte omdijking, bijvoorbeeld de Vijftig Bunder.

Overal in de straten en wegen lagen sporen waar de karren met hun wielen de grond vastreden en verlaagden. Men moest met twee wielen in de sporen rijden of met geen van beide. Vaak lagen er op een weg twee bundels sporen: een voor de ene richting en een andere in tegenovergestelde richting. De breedte tussen de wielen van karren en wagens was niet in alle streken hetzelfde.

Problemen

Dat gaf nogal eens problemen als er met een kar uit een ander gebied gereden werd in een omgeving met een andere spoorbreedte; dan kon de kar zomaar omvallen.

Bij Kanne-Caster net over de Limburgse grens is een versterking van circa 20 ha gevonden, daterend uit circa 31 v. Chr. Uit de ingesleten karrensporen bij de ingangen is vast te stellen dat de wielbreedte 1,40 m bedroeg.⁶

Een groot probleem bij het berijden van de

straten was het feit dat er karren waren met verschillende spoorbreedte. Een kar of wagen reed altijd in een meer of minder diep spoor. Als de breedte tussen de wielen niet correspondeerde met het wegspoor, dreigde één wiel laag (in het spoor) en het andere wiel hoog (op de weg) te rijden. Daardoor kon de kar makkelijk omslaan.

Vier spoorbreedtes

In 1662 bestonden er in de Meierij twee spoorbreedtes: een normaal en een breder spoor (voor vrachtkarren? mogelijk breed 1,57 m binnenwerks).⁷

Sommige bronnen spreken zelfs van vier spoorbreedtes in Noord-Brabant namelijk van 'mist- of aartkarren, van ordinaire boerenkarren, van voerlieden- of vragtkarren' en van Walekarren.⁸

Die laatste waren hele grote wagens die voor internationaal transport gebouwd waren. De Raad van State vaardigde in 1662 al ordonnanties uit om te komen tot één spoorbreedte. De wagenmakers kregen instructie nog slechts karren met één asbreedte te maken, de 'ordinaire'.⁹

Brabantse spoor

Welke breedte dit normale spoor zou hebben, wordt niet vermeld. Mogelijk was het 1,34 m. Het Brabantse spoor was vanouds breder dan dat in Holland, namelijk 1,34 m (tussen de binnenkant der velgen) tegen 1,28 m.¹⁰

In 1732 maakten vier heren uit Rijnland een reisje naar Brabant om hier het kamp in ogenschouw te nemen dat op de Oosterhoutse Heide plaatsvond. Op een gegeven moment reden ze van Capelle naar

Brabantse kar met ossentractie, 19e eeuw.

Dongen en daar sloegen ze een weg in waar alleen een Brabants spoor lag. De inzittenden moesten uitstappen en de knechten moesten de wagen stutten, daar hij anders zou omslaan.¹¹

Landsvergadering

In Baarle-Nassau bestond eeuwenlang een spoorbreedte van 4 voet 6 duim, ofwel 1,29 m. Maar dit getal klopt niet met bovenstaande breedte van 1,34 m. Zou het misschien 4 voet 8 duim moeten zijn? Dan is het precies 1,34 m. In het midden van de 18e eeuw werd voorgesteld om een breder spoor in te voeren, maar de landsvergadering van de Baronie was ertegen en dus bleef het oude spoor bestaan.¹²

Diverse lieden protesteerden in de 18e eeuw tegen de plannen tot verandering van de spoorbreedte met als argument dat veel staldeuren en schuurdeuren gemaakt waren

OOSTERHOUTSE STRAATNAMEN

op een smalle spoorbreedte en bij verandering op een breder spoor aangepast zouden moeten worden. In 1817 werd melding gemaakt van de breedte van het zogeheten 'Brabants spoor', namelijk een el, vier palmen, een duim, drie strepen Nederlandse maat. Dat is de moderne maat, dus $1\text{ m} + 4\text{ dm} + 1\text{ cm} + 3\text{ mm} = 1,413\text{ m}$,¹³ maar het duurde nog tot 1832 vooraleer men dit spoor in Noord-Brabant verplichtte.¹⁴

Binnenwerks

De breedte van het spoor tussen de wielen werd binnenwerks bepaald. Als een weg twee verschillende sporen aan weerskanten zou moeten bezitten, zou men dus vier sporen op zo'n weg moeten aanleggen. Daar heb je al een behoorlijk brede weg voor nodig.

Men kende hiervoor wel een alternatief: de evenwijdige sporen. De invoer van de zogenaamde evenwijdige sporen werd een succes.¹⁵ Hierbij lagen er op een weg maar twee sporen, evenwijdig aan elkaar (een dergelijke weg kon dus maar door wagens met één bepaalde spoorbreedte gebruikt worden).

Palen

In Noord-Limburg en elders trachtte men het ontstaan van diepe sporen op de wegen met evenwijdige sporen, te voorkomen door palen van circa een meter dwars op de weg te leggen, afwisselend links en rechts, waardoor de karren verplicht waren te 'slalommen'. Door die palen geregeld te verleggen (om de paar dagen) moesten de karren steeds andere delen van de wegen gebruiken.¹⁶

Voetnoten

- 1 NA, ND 11868, f46
- 2 NA, ND 11868, f58
- 3 Reg. Archief Tilburg, Dorpsarchief Oosterhout 63, f75
- 4 Idem, Dorpsarchief Oosterhout 64, f15
- 5 BHIC, Collectie Cuypers van Velthoven, nr. 574, punt 4
- 6 Verhart, Evaluatie van het onderzoek naar de prehistorie in Limburg sinds 1995, p. 120
- 7 Heringa, Het Hollands spoor, p. 33
- 8 Heringa, Het Hollands spoor, p. 32, toestand in 1736
- 9 BHIC, Resoluties van de Raad van State, inv. nr. 203, f421v; BHIC, plakken, nr. 342-1
- 10 Heringa, Hollands spoor, p. 10
- 11 Van Iersel, De Heerbaan, in Jaarboek Straet en Vaert 2006, p. 66 ; Juten: Journaal van een rijstje naar het campement, Taxandria 2 (1895)
- 12 Joosen: Ons Baarle, p. 43
- 13 Ten Horn-van Nispen, p. 68 rekent abusievelijk in de oude maten van voor 1820, terwijl er duidelijk staat: Nederlandse maat; ook zo bij Ten Horn in: Geschiedenis Noord-Brabant, I, p. 153
- 14 Verberne, Noord-Brabant, p. 56 (geeft ook de verkeerde maat van 1,10 m, hetgeen moet zijn 1, 43 m)
- 15 Baartmans en Kerkhoff, p. 68-70.
- 16 Van der Voort, Meerlo, p. 62.

(ADVERTENTIE)

Gezondheidswinkel
broeders

- Natuurvoeding inclusief biologisch verswaren
- Dieetvoeding voor o.a. gluten-, suiker- en/of melkvrij dieet
- Natuurlijke lichaamsverzorging en cosmetica
- Homeopathie, vitamines en voedingssupplementen

Fysieke en online winkel!

Keiweg 7 Oosterhout • t: 0162-453223 • w: broedersgezondheidswinkel.nl

‘Dolle koe neergeschoten’

Korte, soms trieste, soms vermakelijke berichtjes uit ons digitale archief, eerder bijeengebracht door Jan Oomen en nu weer gepubliceerd door Jan van Ham en John van Vugt.

Uit N.B.O.C. d.d. 3 Maart 1872

Oosterhout, 2 maart 1872. Gisteren namiddag, te half vijf ure kwam alhier een dolle koe de stad binnengelopen, die niettegenstaande alle aangewende pogingen niet te vangen was. Een viertal personen werden, gelukkig zonder letsel te bekomen, door haar omver geworpen. Teneinde ongelukken te voorkomen is de koe door enige scherpshutters alhier neergeschoten.

Uit N.B.O.C. d.d. 25 April 1872

Oosterhout, 24 April 1872. De persoon van L. Hoppenbrouwers, oud 42 jaar, wonende te Klundert, werkzaam aan de in aanbouw zijnde beetwortelsuikerfabriek op den Groenendijk, onder deze gemeente, had Zondagavond het ongeluk, bij het zich ontkleeden, van den

zolder te vallen en zich innerlijk zoozeer te kwetsen, dat hij gisteren aan de gevolgen van dien is overleden. (Was Josephus Hoppenbrouwers, oud 42 jaar, echtgenoot van Antonia Niesen, wonende te Klundert.)

Uit N.B.O.C. d.d. 27 October 1872

Oosterhout, 26 October 1872. Verleden Donderdag voormiddag is op de rivier de Merwede overboord geslagen en verdronken, de schipper Pieter van den Elshout, oud 31 jaren wonende in deze gemeente. De ongelukkige, die eerst sedert 2 jaren gehuwd is, was een braaf en oppassend man. Tot op heden is zijn lijk nog niet opgevischt.

Uit N.B.O.C. d.d. 12 December 1872

Oosterhout, 11 December 1872. Het lijk van Pieter van den Elshout schipper deze gemeente, die den 24 en October j.l. op de rivier de Merwede over boord is gevallen en verdronken, is verleden Zaterdag nabij de gemeente Zwaluwe opgevischt en aldaar ter aarde besteld.

Uit N.B.O.C. d.d. 10 November 1872

Oosterhout 9 November 1872. Verleden Donderdag-middag had de heer D.I.C. het ongeluk in de Ridderstraat alhier, in eene gracht te vallen en zou daar vermoedelijke zijn verdronken, indien zulks niet ware opgemerkt door den heer J.A. van Spaandonk, die aldaar passeerde en den heer D.I.C. met de hulp van eenige andere personen uit het water haalde. Het is opmerkelijk, dat de heer van Spaandonk in 1858 op dezelfde plaats ook een kind, dat in het water was gevallen, het leven redde.

(ADVERTENTIE)

Stichting Brabants Museum
Oud Oosterhout

www.brabantsmuseumoudoosterhout.nl
info@brabantsmuseumoudoosterhout.nl
Telefoon: 0162-426815
Bredaseweg 129, 4904 SB Oosterhout

Terug in de tijd
Hoe woonde, leefde
en werkte de mens
rond 1900

Miniaturenpark
en Museum
Woonkamer
Ambachten
Roomse Hoek
Schooltje
Drukkerij
Vitrines

Mooie tuinkamer
voor uw rustmoment
Parkeren gratis
rolstoelvriendelijk

Agenda

Mededeling van het bestuur

Op deze plaats zou normaal gesproken de agenda met activiteiten in Oosterhout en omgeving staan. Maar in verband met het corona-virus zijn alle activiteiten in het hele land opgeschort of vervallen.

Zodra het weer is toegestaan om de deur uit te gaan en lezingen en exposities te bezoeken, zullen wij de agenda weer meenemen. Tot die tijd houden wij ons aan de adviezen van het RIVM, die dringend adviseert om zo min mogelijk sociale contacten te onderhouden en in huis te blijven.

Degenen die direct of indirect met het corona-virus worden geconfronteerd, wensen wij veel sterkte de komende tijd. Onze gedachten zijn bij hen.

Johan Benneker, voorzitter

Colofon

De Heerlijkheid is het kwartaalblad van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

REDACTIE

Redactie/eindredactie

Marie-Louise van Bijnen, Jan Buiks en Paula Pols

Vormgeving

Paula Pols

Fotobewerking

Max Peper en Lotte Vossen

DRUK

Total Print, Oosterhout

Overname van artikelen of foto's uit deze uitgave is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.

Oosterhout honderd jaar geleden

Op 24 mei 1920 besloot de gemeenteraad van Oosterhout tot aansluiting bij de N.V. Waterleidingsmaatschappij West-Brabant. De huishoudens die erop aangesloten werden, betaalden 30 gulden per jaar. Vlot ging het niet; in 1947 was nog maar 66 procent van alle huishoudens aangesloten.

In 1920 kwam de Wet op het lager onderwijs erdoor en kreeg het bijzonder onderwijs

dezelfde rechten als het openbaar onderwijs. Katholieke kinderen gingen voortaan naar een katholieke school, maar elke gemeente moest ook minstens één openbare school hebben. In Oosterhout was 96 procent van de bevolking katholiek. De openbare school, een enkel klaslokaal aan de Braak, had één onderwijzer, die alle zes klassen les gaf.

Bron: Oosterhoutse Tijdmachine

De Heerlijkheid Oosterhout

HEEMKUNDEKRING De Heerlijkheid Oosterhout houdt zich bezig met de geschiedenis van Oosterhout en zijn kerkdorpen Den Hout, Dorst en Oosteind. De heemkundekring verzamelt en archiveert historisch materiaal in beeld, schrift en audio, presenteert die door middel van publicaties, en organiseert lezingen en tentoonstellingen.

Lidmaatschap

Interesse voor lokale geschiedenis? U bent van harte welkom. De contributie bedraagt 25 euro per jaar. Inwonende gezinsleden betalen 10 euro per jaar. De contributie dient te worden voldaan via de Rabobank, rekeningnummer NL71 RABO 0126 3462 24 t.n.v. Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. Aan- /afmelden dient schriftelijk te gebeuren via e-mail hkoosterhout.pm@gmail.com (bij afmelding eindigt het lidmaatschap op 31 december van het lopende jaar).

Ledenblad

Per adres wordt één exemplaar van het kwartaalblad De Heerlijkheid bezorgd. Zowel personen als instellingen kunnen, zonder lidmaatschap, een abonnement nemen. De kosten hiervoor zijn 20 euro per jaar.

Bezoekadres

Het Trefpunt van de heemkundekring is te vinden in het Huis voor Erfgoed aan de Zandheuvel 51, 4901 HT Oosterhout. De ingang van het Trefpunt is aan de Vincentiusstraat.

Het Trefpunt is dinsdag en donderdag geopend van 9.00 tot 12.00 uur. Dinsdag is het vrije inloop en hebben bezoekers toegang tot onze digitale bestanden. Donderdag is het eveneens vrije inloop, maar ligt de nadruk meer op genealogie. Beide dagen zijn leden en niet-leden van harte welkom. Als u historische documenten en andere bescheiden bezit over Oosterhout en zijn kerkdorpen, dan zouden wij die graag ter beschikking krijgen om te archiveren of te digitaliseren, zodat deze voor iedereen toegankelijk worden en bewaard blijven voor het nageslacht.

Bestuur

Voorzitter: Johan Benneker

Secretaris a.i. en public relations: Paula Pols
Penningmeester en ledenadministratie:
Fred Willems

Bestuursleden: Marie-Louise van Bijnen,
Simon Burggraaf, Ad van Groesen, Martin
van Halderen en Frans Timmermans (plv.
voorzitter)

Advertenties

Zoals elke non-profitinstelling is ook onze vereniging volledig afhankelijk van subsidie, donatie, contributie en support van bedrijven en instellingen. Om de kosten van ons ledenblad te kunnen dekken, zijn wij zeer afhankelijk van advertenties. Als u achter ons werk staat en ons wil steunen, plaats dan een advertentie. Neem daarvoor contact met ons op via het volgende e-mailadres: hkoosterhout@gmail.com

ROBBE

Financiële Raadgevers

Verzekeringen • Hypotheken • Belastingadvies

**Nu en in de
toekomst je financiën
goed geregeld?**

*Robbe helpt
je verder*